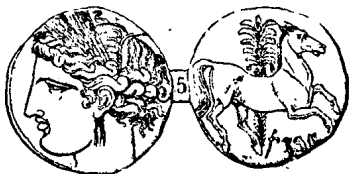

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն Ք

Կարգեղոն, Տիրուսի գաղ-
 ԿԱՐՔԵԴՈՆ Թականութիւն, հիմնուած էր
 Քրիստոսէ իբր 814 տարի
 առաջ Ափրիկէի հիւսիսային եզերքը՝ Թե-
 րակղզիի մը վրայ և լայն ծովածոցի մը
 վրայ կը նայէր։ Թերակղզին Ուտիկէի ու
 Դունուզի մէջտեղ կը գտնուէր։ Ծովուն
 կողմէն քաղաքը լոկ պարիսպ մ'ունէր,
 իսկ Թերակղզին ցամաքին կապող պա-
 րանոցին վրայ Բիրսա բերդը կար։

Կարքեղոնի դրամներ

«Նոր-քաղաքը» հրաշալի դիրք մ'ու-
 նէր, զետեղուած Միջերկրականի կեղրոնն
 և տիրելով անոր երկու աւազանները բաժ-
 նող նեղ անցքին։ Ունէր վաճառականու-
 թեան մեծ նաւահանգիստ մը և պատե-
 րազմական ընտիր նաւահանգիստ մը։ Եր-
 կիրը հիմակուան պէս շատ բարեբեր էր
 և լաւ մշակուած։ Կարճ միջոցի մէջ ծո-
 վային մեծ զօրութիւն մը դարձաւ և քայլ
 առ քայլ յաղթեցաւ Ուտիկէի յաղթել և
 փրկելիկան գաղթականութեանց գլուխն
 անցնել՝ իր մայր հայրենիքին՝ Տիրուսի
 գերիշխանութիւնը ձեռք անցնելով։

Կարգեղոնացիք, Տիրացւոց պէս վա-
 ճառական, ճարտարարուեստ ու նաւաստի
 էին։ Իրենց կարաւանները Սահարայի մէ-
 ջէն անցնելով կ'երթեկեկէին մինչև Ափրի-
 կէի կեղրոնը։ Իրենց վաճառատունները
 ծածկած էին Ափրիկէի հիւսիսային եզեր-
 քը, Սիկիլիան և Սպանիան։ Փրնիկէէն

կը բերէին Արեւելի կերպասներ, անու-
 շահոտ նիւթեր և ակունքներ։ Արաբիա
 զմուռ, Թանկագին քարեր կը մատակա-
 րարէր։ Ասորեստան՝ գորգ և ազնիւ կտաւ-
 Հայաստան՝ ձի։ Հնդկաստան՝ համեմներ,
 քամբակ, լեղակ, ոսկի և մետաքս։ Յու-
 նաստանէն, իտալիայէն՝ գինի, ձէթ կը
 բերէին։ Հերակլեան նեղուցէն կը նա-
 ւարկէին մինչև Անգղիոյ հիւսիսային ե-
 զերքն և Սենեկալի հարաւային ափերը։
 Յունաց հետ Միջերկրականի վաճառ-
 կանութեան վրայ կը մրցէին ու իրենց
 հարստութիւնն անբաւ էր։ Իրենց քաղա-
 քին հիմնարկութենէն երեք դար վերջ,
 Կարգեղոնացիք տիրած էին արդէն Բա-
 լէսթեան կղզիներուն, Սարտինիոյ, Քոր-
 սիկայի և Սիկիլիոյ արեւմտեան մէկ մա-
 սին։ Իրենց նաւատորմիդը՝ միացած ետրու-
 րականին հետ՝ տիրաբար կը շրջէր Մի-
 ջերկրականի մէջ, վերջէն՝ բուն առին
 նաև Սպանիոյ հարաւային եզերքներն ու
 Ափրիկէի հիւսիսային կողերը, և հաւա-
 նական է՝ որ իրենց տիրապետութիւնը
 տարածեցին նոյն իսկ Ուտլանտեան Ով-
 կիանոսի մէջ գտնուող Փանարեան և Մա-
 դէիրա կղզիներուն վրայ ալ։

Կարգեղոնի մէջ երեք ըն-
 ԴԱՍԱԿԱՐԳԵՐ կերային դասակարգ կար.
 ժառանգակուն ազնուապե-
 տոսիւնը, ժողովուրդը և ստրուկները։ Ազ-
 նուապետութեան առանձնաշնորհութիւն-
 ները սկզբունքով հաստատուած էին ըրը-
 մական պաշտօնէութեան վրայ։ Այն կազ-
 մուած էր մեծ ընտանիքներէ կամ տոռ-
 ներէ, որոնցմէ երեսունի չափ բարձր տոհ-
 մեր էին, և անոնցմէ շափ բարձր տոհ-
 ընտանիքներ, որոնցմէ կ'ընտրուէին քա-
 զաորներ, և յետոյ՝ սփռններ, ժողո-
 վուրդը, որ երկրորդ դասը կը կազմէր,
 կալուածատէրերէ ու արուեստաւորներէ կը

բաղկանար, և իր քաղաքա-վարչական ընտրական իրաւունքները ժողովրդական ժողովներու մէջ կը գործադրէր: Ստորուկները՝ զուրկ էին թէ՛ քաղաքական և թէ՛ քաղաքա-վարչական իրաւունքներէ, և իրենց վիճակը դառն էր կարեւորութիւն մէջ: Այս երեք դասակարգերէն զատ, որ կը ձեռնցնէին կարեւորնական բուն ժողովուրդը, կային նաև Ափրիկէի հյուստակ ժողովուրդներն ու գաղութներն ինքնակշիւներ: Այս վերջինները՝ երբ կարեւորութիւն մէջ հաստատուած էին, քաղաքացիի ամէն իրաւունք կը վայելէին, մինչդեռ Ափրիկէի հպատակ բնակչութիւնը՝ իրեն եկամուտի աղբիւր նկատուած էր, ո՛չ իրաւունք, ո՛չ արտօնութիւն և ո՛չ ալ կալուած ունէր: Դրան հարկեր դրուած էին իրեն վրայ՝ պետութեան գանձը լեցնելու համար: Այս է պատճառը՝ որ երբ թշնամին Ափրիկէի հողը տաք կոխէր՝ քաղաքներ ու գիւղեր կ'ընդվզէին և անոր կողմը կ'անցնէին:

Կարեւորութիւն կառավարութեան ձեռն ըստ պարագայից փոփոխութիւններ կրեց. ի սկզբան Տիրուսի պէս միապետական էր, բայց յետոյ հասարակապետական եղաւ, որու մէջ ազանականները մեծ դեր կը խաղային: Ազանականներուն պաշտօնավարութիւնը ժառանգական չէր, ոչ թէ ցեղական իրաւունքներու՝ այլ հարստութեան վրայ կը կայանար: Գործադիր իշխանութիւնն երկու դատաւորաց ձեռքն էր, որ Սօփէտ կ'ըսուէին: Երեւակուտին կողմէ կ'ընտրուէին, և ապա ժողովրդեան ընդհանուր ժողովին կը ներկայանային հաստատութեան համար: Այս ատենակալներուն իշխանութիւնը նախ ցեղեան էր, և կը համապատասխանէր Սպարտայի թագաւորներուն, բայց յետոյ Հոմի հիպատոսներուն նման տարեւոր եղաւ: Իշխանութեան մեծ մասը սակայն Երեւակուտի մը ձեռքն էր, Սփիկիտոս կոչուած, որու անդամներն առնուած էին ամենէն նշանաւոր տոհմերու գլխաւորներէն, որոնց ընտրութիւնը նոյն-

պէս ժողովուրդը կը կատարէր: Աւելի ուշ՝ հաստատուեցաւ բարձրագոյն աստեան մը, 100 անձերէ բաղկացած (հարիւրապետական), որու անդամները Սինիկիտոսի մէջէն կ'ընտրուէին: Այս ասանձին խորհուրդը կը հսկէր Պետութեան բոլոր մասակարարութեան և քաղաքացիներու վարք ու բարքին վրայ, Հասարակապետութիւնը պաշտպանելու համար ծանր վտանգներէ: Երեւակուտն օրէնսդրական իշխանութիւն կը վարէր, մինչդեռ «ասանձին» խորհուրդը, գործադիրն կը մասնակցէր: Եթէ ստիճաններուն և Երեւակուտին մէջ տարածայնութիւն ծագէր՝ այն ատեն միայն ընդհանուր ժողովին որոշման կը դիմէին, որ վճռական էր. ուրիշ պարագայի մէջ ընդհանուր ժողովը ձայն չունէր: Քաղաքային իշխանութիւնը գիւնտերականն բաժնուած ըլլալուն՝ կարեւորն հին հասարակապետութեանց յատուկ եղող ներքին վրդովումներէն ազատ մնաց: «Ասանձին» խորհուրդը կ'ընտրէր գորավարները, բայց Երեւակուտը միշտ մասնախորհուրդ մը կը կազմէր՝ անոնց ընթացքը բնեւէր և հաշիւ պահանջելու համար: Մագոնի, Աննոնի, Բարկասի գերդաստանները՝ շատ երկար ատեն նշանաւոր քաղաքացէտ և զինուորական մարդիկ տունին կարեւորութիւն:

Դուստր փիւնիկէի, Կարեւորն, Կրօնք ունէր իր նախնեաց լեզուն, բարբերն ու կրօնքը: Կարեւորնական մտքին յատկանիշն էր բարոյականին ամբողջական չգոյութիւնը. անձնասիրութիւնը միշտ տիրաբար իշխեց անոր հիմնած Պետութեան մէջ: Անգթութիւնը, մարմնապաշտութիւնն ու ապականուած բարքեր որ կարեւորութիւն ժողովրդեան տիրապետող զգացումներն էին, հետեանքն էին ուրիշ շահին ու կեանքին հանդէպ ունեցած իր արհամարհական սկզբունքին, իր աստուածն ուրիշ բան չէր բայց եթէ իր խորժակներուն ներկայացուցիչը, Եսասիրութեան ծպտող դիմակը: Այս հոգեբանութեան ծնունդ առաւ իր նենգամտութիւնը, Հոմի մէջ առակ դարձած.

« Պոսեյդոն » երկուստեք հաստ, ոչինչ ար-
ժող հաստ » (*fides punica, fides nul-*
la) Իր ամէն ձեռնարկներուն մէջ՝ Կար-
քեղուն միշտ անձնական շահերէն առաջ-
նորդուեցաւ, ուստի գիտութիւններն ու ա-
րուեստները մշակեց՝ միայն իրեն օգտին
ու դիւրութեան համար:

Կարքեղունացւոց կրօնքին մէջ չկար բա-
րոյական ո՛ր և է սկզբունքը. ամէն բան հիմ-
նուած էր առևտուրի գահէիկ սկզբունքին
վրայ: Անոնց աստուածները դաժան և ա-
րինարբու էակներ էին՝ զորս պէտք էր
սիրաշահել մշտական զոհերով: Մարդա-
զոհ կը պահանջէր հոչակաւոր Բահադ-
Մորք աստուածը. մահանին առջև դրուած
էր անոր՝ պղծէ վիթխարի արձանը՝ ե-

զան գլուխով, երկու ձեռքերն առաջ եր-
կարած: Արձանի ներսը կ'արծարծէր բո-
ցակէզ կրակ, իբր նշան արևի կիզիչ զօ-
րութեան. հանրային արտակարգ աղէտ-
ներու ժամանակ, ազնուականները բացի
պատերազմական գերիներէն, կը բերէին
նոյն իսկ տան առաջին զաւակը կամ սի-
րական անդամը, և մոկեցնած աստուծուն
սիրտը մեղմացնելու համար, զայն կը
դնէին լափող Մորդքին երկարած բա-
զուկներուն վրայ, ուրկէ կ'իյնար ներսը
բորբոքող հնոցին մէջ, Զոհին ծնողներն
ու բարեկամները պարտաւոր էին ոչ թէ
լալ ու ողբալ, այլ աղօթել, ուրախանալ
ու պարել:

Հ. Ս. ՏԵՐ-ՄՈՎՍԵՅԱՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ա. Փ. Ռ. Ի. Կ. Է. Զ. Ա. Յ. Լ. Ա. Մ. Ն.

Կ. Ա. Մ.

ՄԱԿԱԹՈՒԶՈՒՆ

Մաղազասկար կղզւոյն մէջ 1850ին
դադարի մը ժամանակ Պ. Արադի օր մը
Մալկաշի մը ձեռքը հսկայ հաւկիթ մը տե-
սաւ, որուն մէկ ծայրէն տեղացիք ծակ
մը բացեր էին, և զայն իրենց ընտանե-
կան ծառայութեանց կը գործածէին: Պ.
Արադիի առած տեղեկութիւնները Ման-
կաշներէն, իրեն ուղեցոյց եղան շուտով
երկրորդ հաւկիթ մ'ալ գտնելու հեղեղա-
տի մը անկողնոյն մէջ, նորագոյն կործա-
նումի մը աւերածներուն տակ, որ գրեթէ
առաջնոյն հաւասար մեծութիւն ունէր և
բոլորովին անվնաս էր: Անկէ քիչ մը
ետքը նոր ձեռքած հեղեղատի մը մէջ
գտնուեցաւ երրորդ հաւկիթ մ'ալ, և ա-
պա մի քանի ոսկերտիք նոյնպէս հսկայա-
կերպ, որոնք իրաւամբ բրածոյներ նկա-
տուեցան: Բոլոր այս առարկաներն իս-

կոյն Մաղազասկարէն զրկուեցան Միաւոր-
ման կղզին և անկից ալ Բարիզ:

Ահաւասիկ այն հաւկիթներէն մէկուն
մեծութեան չափերը:

Մեծ տրամագիծ . . .	0մ.34
Փոքր տրամագիծ . . .	» .225
Մեծ շրջապատ . . .	» .85
Փոքր շրջապատ . . .	» .71
Տարածոց	8լ.887մ

Կեղևին հաստութիւնն է շուրջ 3 հազա-
րորդամէրը:

Մաղազասկարի այս մեծ թռչունին հաւ-
կիթին ընդունակութիւնն ըլլալով 8 լիդր
1/4, սոյն մեծութիւնը ունենալու համար
պէտք է 6 հաւկիթ ջայլամի, 12 նան-
դուի (ամերիկեան ջայլամի), 16՝, հնդկա-
ջայլամի, 17 տն. արագիւրի, և 148 հատ
հաւու հաւկիթ: Այս շարքին երկու ծայ-
րի եզրները իրարու հետ բաղդատելու հա-
մար կը յաւելունք ըսել, թէ անոր մե-
ծութիւնը կը հաւասարի 50,000 թռչնա-
ճանճի հաւկիթներուն: